

Társadalmi osztályok, társadalmi rendek

ELŐADTA WEIS ISTVÁN

A társadalmi osztályok és társadalmi rendek fogalommeghatározásánál első sorban a társadalom lényegét kell meghatároznunk.

A társadalom valami olyan, ami ellentétes az állammal, azonban nélküle nem jut teljes kifejlődésre, mint ahogy az állam sem nélkülözheti a társadalmi alapot. A társadalom az egyeseknek vagy az egyesek kisebb csoportjainak önérdükük nézőpontjai szerint és önkéntesen végbemenő elrendeződése, nagyobb közösségbe foglalása. A társadalmat tehát az jellemzi, hogy benne az érdek a döntő tényező és ezt a felebaráti szeretet csak részben ellensúlyozza. A társadalom továbbá nem mesterséges alakulat, hanem természetes egymásba illeszkedése az egyedeknek és az egyesek csoportjainak. Az elrendeződés mindenkor állapota a társadalmi rend, amely lehet erkölcsileg helyes vagy helytelen; az egyensúly megbomlása okozza ennek az egymásutának megzavarodását, a társadalom értékelésében beállott változások jelentik a társadalmi zavarokat, amelyek akkor jutnak ideiglenes nyugvópontra, amikor a társadalmi egyensúly a változott sorrendet érvényesítve helyreáll. Így folyik ez az állandó változás és megszilárdulás mindaddig, míg emberiség, emberi társadalom lesz.

Az állam ezzel szemben nem véletlenül alapuló jelenség, hanem az államalkotó tényezők akaratán nyugszik. Az embereknek sohasem jutott eszükbe társadalmat alkotniuk, az magától alakult; az államot ellenben meg kellett alapítaniuk, ha ez nem is ment olyan egyszerűen végbe, mint ahogy Titus Livius Róma megalapítását leírta. Az állam egy vagy több nemzetnek hatalmi szervezete sajátosságainak megvalósítására, különleges érdekeinek biztosítására. Az államban, különösen a nemzeti államban nem az egyéni vagy csoportérdek az irányadó, hanem a közérdek: a társadalom csak egyes kivételes esetekben – tűzvész, hajótörés stb. – kíván egyes tagjaitól önfeláldozást, az állam állandóan és mindenkitől.

A marxista tan szerint az állam mesterséges alakulat, kényszer nyomása alatt jött létre és a cél az, hogy az alsó osztály fokozatos felszabadítása, esetleges forradalma révén az államot feleslegessé tegyék. Ezt talán legjobban Oppenheimer fejtette ki, aki tetszetős, ha nem is igaz érveket talált annak bizonyítására, hogy a társadalom az elsődleges folyamat, az állam a másodlagos és kényszeren alapú; éppen ezért el is tűnik majd akkor, amikor nincs rá szükség, mert a társadalmi igazság állami rend, állami keret nélkül is érvényesülhet. Közel állanak hozzá azok a régi és újabb politikusok, akik az államban csak valami rendfenntartót látnak, különböző szolgálati ágak összefogóját (Kelsen) és nem emelkednek fel az állami lét lényegéig. Ezek éppen az állam társadalmi alapjait nem látják meg ugyanakkor, amikor a társadalmi mozzanatokat hangsúlyozzák ki az állammal szemben. Az állam nemcsak pusztá keret, amelyet tartalommal a társa-

dalom tölt el, mert az állam tartalma – mégpedig nagyobb mérvben – a nemzeti élet is. A társadalom viszont állam nélkül gyöngé, tehetetlen; az újabb kutatások azt bizonyítják, hogy az állami élet kezdeteit időrendben és szervezési előrehaladásban sokkal korábban kell keresnünk, mint ahogy eddig hittük.

A társadalom vezető elve tehát egyrészt az érdek, amely önzéssé fajulhat, másrészt az érdekeknek önkéntes lefokozása erkölcsi vagy vallási alapon. Nem célunk most az, hogy az állami élet, az állami szervezet részleteivel foglalkozzunk, tagozódását megismerjük, figyelmünket a társadalomra kell összpontosítanunk.

Meghatározásunk szerint a társadalom egyes egyedekből és kisebb csoportokból alakul ki. Egyes egyedekből álló társadalmat legfeljebb óceáni kis szigeteken vagy Afrika őserdejében találhatunk. A társadalom, mihelyt ujjunkon már meg nem számolható számú tagból áll, tagozódik. Egyik ilyen tagozódás – és ez a legtermészetesebb alap – a család, a vérségi kapcsolat, amely azután átmegy a törzsi szerkezetbe. A törzs már többnyire nem tisztán a közös őstől leszármazók összessége, mert a legrégebb időtől kezdve a törzsek felvettek olyan egyéneket is, akik más ősektől származtak, de akiknek a törzsre szüksége volt vagy akiknek csatlakozása előnyt jelentett. A közös leszármazás hiányát hidalta át az a szokás, amely közös jelvény tiszteletéhez fűzte a törzshöz tartozást. A totemtisztelet – amelynek teljesen átváltozott alakjait a fejlett állami és társadalmi életben is megtaláljuk – tehát nagyon sokáig a társadalom szervezésének talán legerősebb elve volt, ha hatását nem is tekinthetjük olyan döntő jellegűnek, mint ahogy azt az amerikai szociológusok hirdetik.

A törzsi szervezet sem elégíthette ki azonban a fejlődő és tagjaik számában szaporodó különböző társadalmak igényeit. A törzsen belül bekövetkezett a differenciálódás. A főnök és az alárendeltek közjogi jellegű különbségét áttörte vagy alátámasztotta az erősek és gyengék különbsége, a vagyonosok és vagyontalanok kapcsolata. Hozzájárult ehhez az idők folyamán a szabadok és szolgák ellentéte is, amely már a társadalom törzsi korszakában is világosan felismerhető.

Óriási az út a kőkorszak törzsi társadalmától ahhoz a bonyolult jelenséghez, amely ma a különböző nemzeti államok kereteiben társadalomnak tekinthető. Alig van közös vonás a primitív és a fejlett társadalom között; közös azonban az alapely: az egyéni érdek és annak legfeljebb önkéntes fékezése és közös az, hogy a társadalmi jogokkal elvileg társadalmi köteleességek állnak szemben. Az államban a közkötelezettségeknek nem mindig ellentétele a közjog, viszont a társadalom addig, ameddig alapeszméjét és irányát kifejezésre juttatja, ebben a tekintetben lehetőleg egyensúlyt tart fenn és ez csak akkor bomlik meg, amikor felbomlik a társadalmi szervezet, az alapirány ingadozik vagy megghiúsul. Ezt talán legjobban példával mutathatjuk be: egyik legtökéletesebb társadalmi rendszer volt a középkor hűbéri társadalma, ahol a jogok és köteleességek csodálatos összhangját láthattuk mindaddig, amíg egyes tényezők megerősödése náluk a jogi elemnek a kötelezettség felé emelkedését nem vonta maga után. A hűbérúr nemcsak szolgáltatásokat kapott vazallusaitól, hanem: ennek fejében békét és nyugalmat teremtett számukra és ennek fenntartásáért harcolnia kellett, esetleg életét odaadnia. Az alárendeltek nemcsak szolgáltatások fizetésére voltak kötelezettek, hanem igényük volt erre a védelemre, amelynek hiányában felbonthatták a társadalmi kapcsolatot. Természetesen a jogoknak és a köteleességeknek ez az egyensúlya a mi gondolkodásunkra döntő jellegű kapitalista társadalmi gazdasági rendszerben már igen kevésbé valósult meg. A noblesse oblige elve azonban itt is érezhető, mert a korai kapitalizmus túlzásai után

többnyire éppen nagyon gazdag emberek vették kezükbe a társadalmi visszasságok kiküszöbölésének munkáját és áldozataikkal szolgálták és szolgálják a társadalmi békét.

Ha a mai társadalmat nézzük, akkor úgy látjuk, hogy függőlegesen és vízszintesen bomlik olyan nagy csoportokra, amelyeknek összeműködése adja az összképet. Ne gondoljuk, hogy ezek a csoportok tudományos megállapítás eredményei vagy mesterségesen alkotott egységek. Ezek maguktól jöttek létre, még pedig azért, mert két olyan tényező működik, amelyeknek eredőjéből áll ez idő szerint a társadalmi egyensúly. Egyik a mi kapitalista korunkban különösen érezhető vagyoni helyzet, a másik az élethivatás. A vagyoni helyzet adja az osztálytagosulásnak az alapját, az élethivatás a rendi tagosulásnak.

A XIX. század a rendiséget valami helytelen, téves rendezési elvnek tartotta, ami az emberiségre csak rosszat jelent. A XIX. századot megtévesztette az, hogy túlságosan az előző század hatása alatt állott, amely egy rendi társadalmi szervezésnek csak hanyatlási tüneteit és káros hatásait tükröztette vissza. Mi most éppen így elítéljük az osztálytagosulást, mert azt látjuk, hogy a vagyoni helyzetben előállott túlzott különbségek, a különböző vagyoni helyzetben levő rétegek súrlódásaiból eredő harcok az emberek millióira nyomort zúditottak és bizonytalanná tették az életet. Mindkét szervezési elvet azonban nem túlzásaikban és visszasságukban, hanem lényegükben kell tekinteni és minthogy mindkettőben rejlik igazság és kényszerűség, azokat mint adott tényezőket kell elfogadnunk.

Lehet, sőt valószínű, hogy a távoljövő társadalmában más szervezési elvek fognak érvényesülni és az egyes egyedek, családok más mozzanatok szerint csoportosulnak egymás mellett vagy egymás ellen. Visszatekintve a múltra, azt látjuk, hogy az osztály- és rendi tagosulás érvényesülése többezeréves és úgy látjuk, hogy ez a kettős szervezési elv még hosszú időközön át érvényesül.

Az osztálytagosulás vizsgálatánál általában három társadalmi osztályt különböztetnek meg és ezeken felül találjuk az osztályon kívülieket. Első pillanatra úgy tűnik fel, hogy ez a hármass felosztás önkényes és nem fedti teljesen az életet. Ebben a bírálatban valami igaz van, azonban meg kell állapítanunk, hogy mindazok a kísérletek, amelyek a hármass tagosulást elvetették, meddőknek bizonyultak és még annyira sem magyarázták a társadalmi élet jelenségeit, mint az elvetett rendszer.

A hármass felosztás szerint van alsó, közép és felső osztály. Helyes társadalmi megoszlásnak azt tartják, ha a társadalom gúlához hasonlít és a széles, de erős alsó osztályon keskenyebb közép osztály nyugszik, amelyből emelkedik ki az egészen kisszámú felső osztály.

Helyesnek tartják továbbá azt az Ammon által először észlelt jelenséget, amelyet társadalmi kapillaritásnak, hajszálcsovességnek nevezünk és amely azt jelenti, hogy az alsóbb osztályból az életképes, értékes egyének és csoportok állandóan áramlanak a felsőbbekbe, a felsőbbekből az életképtelenné vált, erejüket kitermelt rétegek az alsóbbakba. Kétségtelen, hogy ahol ez a társadalmi kapillaritás zavartalanul működik, nagy mértékben alkalmas arra, hogy a társadalmi osztályok közötti súrlódásokat csökkentse. Viszont, ahol mereven rögzítik a társadalmi osztályhoz tartozást és az erősebb egyének vagy csoportok nem juthatnak feljebb, viszont érdemteleneket előnyösebb helyzetben rögzítenek közhatalmi beavatkozással, mindig fenyeget a forradalmi kirobbanás lehetősége.

A társadalmi osztályhoz tartozás ugyanis nemcsak véletlen műve és nemcsak helyet jelent az illető számára a társadalomban, hanem helyzetet is, amelynek összes

következményeit viselnie kell. A mesterséges rögzítés azzal a következménnyel jár, hogy egyesek előnytelenebb helyzetben vannak, mint ami őket megilletné, mások pedig sokkal jobban, mint ami a társadalom eredeti szervezési elvének megfelel. Éppen ezért elképzelhetetlen fehér ember számára az a kasztszerű elkülönülés, amely Indiában nemcsak az élethivatásokat, hanem a társadalmi osztályokat is egymástól távortartja. Mihelyt a társadalmi igazság elve szélesebb rétegekben meggyökereszik, nem is tűri ezeket a megkötöttségeket és lerombolja a válaszfalakat.

A társadalmi megkötöttség természetesen nem azért állott elő, mert a társadalmi rendszer megalapítói és kényszereszközökkel megvalósítói egyeseket büntetni, másokat jutalmazni akartak. Ez csak másodlagos jelenség, következmény és nem cél. Az igazi ok az, hogy ilyen módon vélték a társadalmi szükségletek kielégítésének legjobb biztosítását. Azért emeljük ezt ki, mert a társadalmi megkötöttség megítélésénél is tartózkodnunk kell a túlzásoktól. Bármennyire károsnak minősítsük is az osztályokhoz és hivatásokhoz rögzítettség túlzásait, nem lehet szem előtt téveszteni azt, hogy mégis primitív fokon ez biztosítja az egyes életszükségletek, szolgálati ágak ellátását a legjobban. Van bizonyos tapasztalati tény, amely arra vall, hogy nemcsak a hivatásérzet öröklődik a legtöbb esetben, hanem az emberek nagy részénél a társadalmi ranglétrán elhelyezkedés, a társadalmi rendbe bekapcsolódás mikéntje is döntően befolyásolja nemcsak a testi, hanem a szellemi képességeket is. Az általános elv alól csak különösen erős egyének alkotnak kivételt.

Természetesen meg kell említenünk a tárgyilagosság kedvéért azt, hogy a mesterségesen az alsóbb osztályba szorításnak lehetnek mélyreható politikai okai is. Éppen az indiai kasztrendszerrel derítették ki a társadalompolitikai szakértők és történetírók azt, hogy az osztályon kívüliek, a páriák minden valószínűség szerint a leigázott őslakosság köréből kerültek ki, mint ahogy egészen biztosan tudjuk, hogy Athénben és Spártában is a rabszolgaságnak ez a magyarázata. Amint azonban már említettük, ennek a másodlagos jelenségnek, az osztály elnyomásnak nem a dolog természetéből következő, hanem különleges okai vannak.

A három társadalmi osztály mindegyike nagyon fontos szerepet tölt be a társadalom munkamegosztásában.

A legszámosabb az alsó osztály. Ide tartoznak azok, akik fizikai munkát végeznek vagy amennyiben szellemi munkát is végeznek, ez a szellemi munka rendszerint alacsonyabb rangú, nem elmélyedést igénylő, vagy pedig, ha magasabbrendű is, nem biztosítja azt, hogy az illető az elsőrendű életszükségleteknek szűkös kielégítésénél felül-emelkedjék. Az alsó osztályba tartozásnak döntő ismérve ugyanis a vagyontalanság vagy egészen kis vagyon és a jövedelemnek oly fokú csekélysége, amely a mindennapi megélhetést biztosítja ugyan, de a mindennapi gondoktól már nem mentesít. A mi esetünkben az alsó osztályhoz tartozásnak kétségkívül a mezőgazdasági és az ipari munkások, a mezőgazdasági cselédek, a kisiparosok legnagyobb része, a köz- és magánalkalmazottaknak túlnyomó többsége, a háztartási alkalmazottak, amely utóbbi rétegnél ugyan esetleg az elsőrendű életszükségleteknek átlagon felüli kielégítéséről lehet szó, azonban alárendeltségi helyzetük rögzíti őket az alsó osztályhoz.

Az alsó osztály lelki alkatára nézve különbözik a másik két osztálytól. Az állandó anyagi gond vagy legalább is nehézség eltörülhetetlen bélyeget nyom az alsó osztálybeliek gondolkozására. Jövőjük bizonytalan; ezért igyekeztek azok az államok, amelyek az alsó osztály emelésére törekedtek, a betegségi, rokkantsági, munkanélküliségi biztosítást

bevezetni, hogy ezzel az alsóbb osztálybelieket az őket legjobban fenyegető veszedelmektől, lelki egyensúlyukat legjobban befolyásoló tényezőktől mentesítsék.

Az alsó osztály általában kevésbé művelt. Nem mondhatjuk, hogy a lelki finomságnak, nemzethűségnek, családi érzésnek nagyon szép példáit is nem látnók közöttük, azonban ismereteik kétségkívül egyoldalúak és sekélyesek. Ez a körülmény az anyagi nehézségekkel karöltve minden nemzeti társadalomban az alsó osztálybelieket anyagiassabbakká teszi, mint például a középosztályt. Ezen a vonalon találkozunk az alsó osztály a felső osztállyal és ezért történt meg nem egy államban az, hogy ez a két osztály kiegyezett egymással a középosztály és a középosztály ideáljainak a rovására.

Minden rendezett társadalom arra törekszik, hogy az alsó osztálynak a színvonalat emelje és számára azokat az életlehetőségeket biztosítsa, amelyek különben inkább a középosztályt illetik meg. Arra törekszik továbbá, hogy szabályozza a munkapiacot, a közszükségleti cikkek árát és ezzel is – a már említett szociálpolitikai intézményekkel karöltve – a szorongó bizonytalanság érzését megszüntesse és állandó helyzetbe hozza az alsóbb osztálybelieket.

Ebben a tekintetben külföldön nem egy helyen szép kísérleteket látunk és a fejlődési irány minden esetre az, hogy legalább is a külsőségekben eltűnjenek az egyes társadalmi osztályokat elválasztó falak. Az Egyesült Államokban például csak a ruhánemű minősége különbözteti meg a különböző társadalmi osztályhoz tartozó embereket, de a ruha szabása és az új ruhának megtévesztő mivolta még a figyelmes szemlélőt is nem egyszer tévedésbe ejti. Ugyanezt a törekvést látjuk Angliában, még inkább azonban a tekintélyállamokban, ahol a népművelés elmélyítése, a modornak és külsőségeknek egyenlősítése és az alsóbbosztálybeliek számára bizonyos előnyök biztosítása (szabadidő mozgalmak) alkalmasak arra, hogy az alsóbb osztálybelieket erkölcsileg és társadalmilag emeljék és bennük azt az illúziót keltsék, hogy saját osztálytagosultságukból kiemelkedtek.

Az alsó osztály képviseli a tömeget és ezt tekinthetjük tulajdonképpen a nemzet, a társadalom gerincének. Végzetes tévedés volt nálunk a pohárköszöntőknek az az állandóan visszatérő szólama, hogy az intelligencia a nemzet gerince. Ez áll annyiban, hogy intelligencia, vagyis képzettség, belátás és értelem nélkül egyetlen nemzet sem állhat meg; nem áll azonban abban az értelemben, ahogy mi használtuk: hogy a középosztály lenne legfontosabb tényező, az, amelyre nemzeti társadalmunkat alapozhatjuk.

Míg az alsóbb osztály meghatározása elég könnyű, nagyon nehéz a középosztály fogalmához közeledés.

A középosztályhoz általában azok tartoznak, akik durva fizikai munkát nem végeznek, inkább szellemi foglalkozásúak, magasabb iskolai képzettségük vagy önmaguk által szerzett magasabb műveltségük van és nagyobb jövedelmük, kisebb vagyonuk felmenti őket a mindennapi élet gondjai alól, lehetővé teszi számukra azt, hogy közügyekkel foglalkozzanak, az irodalmi, művészeti, társadalmi mozgalmakat tartalommal töltsék meg.

Amint látjuk tehát, a középosztályhoz nem fűződik általában valamely hivatás teljesítésének a feltétele, valamilyen állás betöltésének szükségessége. Az európai nyugati államokban a középosztály túlnyomó többsége kereskedőkből, iparosokból, szellemi szabadfoglalkozásúakból kerül ki. Nálunk ezzel szemben a kereskedők, iparosok túlnyomó nagy része az alsóbb osztályokhoz kapcsolódik, viszont a középosztály körébe vonunk olyan elemeket is, akiknek aránylag kis műveltsége és nagyon szerény jövedelme ezt alig indokolja.

Ennek a jelenségnek az az oka, hogy a magyar középosztály meghatározásánál döntő fontossággal érvényesül egy külföldön nem vagy alig ismert tényezőnek a szerepe: az úri és nem úri foglalkozások közötti különböztetés.

A magyar katonanemzet volt, majd, amikor a szatmári béke után az önálló nemzeti hadsereg lehetősége megszűnt, törvénykönyvvel a kezében próbálta tagjait a beolvasztó törekvésektől megvédeni. Míg tehát az értékmérő egészen a XVII. század végéig a hadierény volt és ez volt legbiztosabb alapja az emelkedésnek, a jobbágy- vagy kispolgár sorból a nemességbe kerülésnek, addig a XVIII. század elejétől kezdve a jogászkodás, hivatalnoki, ügyvédi pálya vált azzá a tartalékká, amelyből a középosztály életerejét merítette. Ezzel szemben megszűnt, kipusztult az a magyar polgári osztály, amely nemzeti királyaink alatt már kialakulóban volt és helyükbe idegenek jöttek, illetőleg a magyarosodó városi polgárság visszánemetesedett vagy szlovákká vált. Ez a körülmény azután azzal a következménnyel járt, hogy az eredetileg katonai hivatását teljesítő nemesség nem tartotta magához méltónak a kereskedelmi és ipari pályát, a régi magyar tőzsérek emléke feledésbe ment, visszahúzódott egyre aprózódó földbirtokára, életszínvonala csökkent és legfeljebb a jogáspályákat vette igénybe ennek a hanyatló életszínvonalnak felemelésére, avagy a további romlás megakadályozására.

A magyar középnemességnek megvesztegető modora és végtelenül kellemes életformái voltak. Ennek következtében a középnemességhez nem tartozó, de a középosztályhoz vonzó, abban felolvadni kívánó elemek is kénytelenek voltak arra, hogy ennek a nemesi középosztálynak életszemléletét és értékítéleteit vegyék át. Így alakult ki azután a középnemesei osztályából az úgynevezett úri középosztály, amely fenntartotta azt a fikciót, mintha minden tagja birtoka jövedelméből élne, fenntartotta a kedves életformáknak látszatát belső tartalom nélkül és egyes életpályákat úriaknak minősített, másokat nem. A gazdálkodáson és a jogáspályákon felül úri életpálya lett azután lassan-lassan a viszonyok kényszerítő hatása alatt az orvosi, mérnöki, sőt végül a magántisztviselői is. Mindezekre azonban a volt középnemesség és a hozzá hasonló rétegek csak akkor fanyalodtak, mikor a megelőző kapuk lassan bezáródtak, a megelőző keretek kitöltődtek.

Ugyanekkor azonban már új tényezővel állottak szemközt, a XIX. század folyamán megnőtt zsidósággal, amely Oroszországból és Lengyelországból óriási tömegeket küldött állandóan a magyar földre.

Ennek a zsidóságnak végtelenül kapóra jött az, hogy a kapitalista vagyonszerzési lehetőségeket a régi magyar középosztály, mint nem úri hivatásokat, elhárította magától; az alacsonyabb erkölcsi színvonalon lévő, kevesebb gátlással dolgozó keleti zsidóság nemcsak ezeket a gazdasági pályákat sajátította ki, hanem második, harmadik nemzedékében azokat a szellemi szabadfoglalkozásokat is, amelyek nem szorosan vett úri életpályákat jelentenek ugyan, azonban nagy jövedelem-, sőt vagyonszerzésre módot adnak.

A régi magyar középosztály tehát hiába minősített azután egyes hivatalokat úriakká; mire ez a folyamat megindult, már birtokon belül voltak azok a zsidók, akik éppen nagyobb anyagi erejük és az anyagi erő által indokolt ismeretszerzési lehetőségek révén a középosztály igényeivel léptek fel és abban követeltek elhelyezkedést.

Ezt nagyon erősen elősegítette az a körülmény is, hogy 1848-ban felszabadítottuk a jobbágyt, közbe jött azonban egy csaknem húsz éves idegen uralom, mely az átmenetet önként értődőleg nem a magyar érdekeknek megfelelően bonyolította le és 1867. után nem történt gondoskodás arról, hogy a jogilag felszabadított jobbágyok

utódai megfelelő gazdasági alaphoz és műveltségi színvonalhoz jussanak. Elakadt a kapillaritás folyamata tehát, amely 1848. előtt a tömeges nemesítések révén tökéletesen működött és a zsidóság, mint át nem hatolható vizálló réteg állott az alsó osztály és a régi középosztály között.

A középosztály nem zsidó része részben kormánytámogatással a legrosszabb megoldást választotta; nyomást gyakorolt az államra abban az irányban, hogy a köztisztviselői állásokat derűre-borúra ok nélkül is szaporítsák. Ezek a köztisztviselői állások azonban az állam anyagi helyzetére tekintettel oly kis javadalmazást jelentettek, amely a létminimumot is alig érte el és még kevésbé volt alkalmas arra, hogy a középosztálynak megfelelő életszínvonalat adjon.

Ezekből az okokból magyarázható a magyar középosztály egyoldalú beállitottsága és végtelen kis anyagi ereje, ellenálló készsége.

Éppen ezért nem tudja azután a magyar középosztály teljesíteni azt a hivatást sem, amely a társadalmi munkamegosztásban egészséges társadalomban a középosztály feladata. Ez abban áll, hogy a középosztálynak kell összeköttetést tartania az alsó osztállyal, átvennie az alsó osztály kezdeményezéseit, panaszait, azokat felfele közvetíteni és gondoskodnia saját érdekében is arról, hogy ne legyenek olyan társadalmi és gazdasági visszasságok, amelyek a tömegeket elkeserítik, a tömeget aláássák. Viszont a középosztály felfele is tart összeköttetést a felső osztállyal, a közhatalom gyakorlóival: nagyobb műveltsége, szélesebb látóköre révén felismeri az osztályok feletti közérdeket, meg tudja ítélni, hogy mi lehető és mi lehetetlen az adott körülmények között és így az állami akaratot, az irányítást lefele közvetíti, népszerűsíti és a szükséghez képest módosítja.

Minderre a magyar középosztály rossz anyagi helyzete és a műveltségnek csökkenő mérve miatt merőben képtelen. Így magyarázhatjuk meg csak azt, hogy nálunk igazi középosztálytudat ki sem alakulhatott és a középosztályt pótló réteg például 1918-ban, 1919-ben a középosztályban élő társadalmi és nemzeti ideálokat megsemmisíteni akaró forradalmakkal szemben csak egyes tagjaiban tanúsított ellenállást, de nem egészében. Tömegellenállás csak a parasztság részéről jött, amely akkori hivatástudata és áldozatai révén szerezte meg igényét az ország ügyeinek döntő módon irányítására.

Amennyiben ez vigasztalás, rámutathatunk arra, hogy nálunk szerencsésebb nemzeti társadalmak sem dicsekedhetnek azzal, hogy a középosztály kérdését jól oldották meg és más államokban, a legnagyobbakban is, azt látjuk, hogy a középosztály szerepe hanyatlóban, összetétele változóban van, sőt egyes államokban a középosztályt vagy még nem, vagy már nem fedezhetjük fel.

Említést tettünk már arról, hogy a hármas tagozódás a dolgok természetéből folyik és az egyéb tagozási kísérletek vagy tényleges helyzetek még úgy sem oldják meg a problémát, mint ez.

Az Amerikai Egyesült Államoknak középosztálya nincs. A túlzott egyenlítés[^] a függetlenségi nyilatkozat, az amerikai és a francia enciklopédisták hatása alatt létrejött alkotmány elveinek túlzott hangoztatása azt eredményezte, hogy nemcsak mindenkiben meglehetősen túlzott önértzet van, hanem ezeknek a lélektani és bizonyos gazdasági tényezőknek összehatása következtében az anyagi erő vált csaknem egyedüli értékmérővé.

Ez maga után vonja azt, hogy a társadalom tulajdonképpen a gazdagok és nem-gazdagok ellentétére és szétválasztását a látszik alapítottnak. A gazdagság, bármilyen módon jött is létre és bármily kevésbé párosul műveltséggel, becsületérzettel, társadalmi előkelő rangot jelent, a szegénység süllyedést, A már hangoztatott egyenlő külsőségek

szintén hátráltatóan hatnak abban a tekintetben, hogy a gazdagok és szegények közé valamilyen réteg beékelődjék. Viszont ennek a közbeeső rétegnek hiánya teszi az egész amerikai közéletet bizonytalanná, kiegyensúlyozatlanná, ez teszi lehetővé azt, hogy káros tényezők fék nélkül érvényesüljenek. Ezt a legjobb amerikai szakértők, például Mencken állandóan hangoztatják, azonban minden törekvésük éppen úgy megghiúsul, mint az egyetemeknek hasonló irányú működése.

Elmosódóban van a középosztály Angliában is. Nemcsak a landed gentry szűnt meg gyakorlatilag, hanem komoly viták folynak abban az irányban, hogy a gentleman fogalma helyes-e és ez az embertípus élő valami-e, vagy a múltból visszhangzó szó-e csak. André Siegfried, korunk legjobb szociográfusa Angliáról írva mutatott rá arra, hogy míg a régi Anglia a földbirtokosok Angliája volt, azután az ipari Anglia következett, most a szürke középszerűség Angliáját látjuk, hiszen London most már – mint írja – a magánalkalmazottaknak, a dercéknek a városa és azok a kétségbeejtően monoton elővárosok és kisvárosok, amelyek Dél-Angliát jellemzik, valóban nem a középosztálynak az otthonai, hanem a proletarizált rétegeké.

Legerősebb és legtudatosabb középosztálya a német népnek volt. A XVIII. és XIX. századbeli német kultúra tipikusan középosztálybeli kultúra volt. Ezt a középosztályt azután részben a kapitalizmus túlzott gyarapodása, főleg azonban a veszített háború után bekövetkezett anyagi leromlás teljesen tönkretette. Hitler és a nemzeti szocializmus politikai sikereinek döntő tényezője az, hogy a középosztály proletarizálásával számoltak, észrevették, hogy különösen a középosztály fiatalabb évfajatai sehol sem tudnak elhelyezkedni és ezért az individualista eljárásokkal szemben a népközösségi alapon fejlesztettek ki számukra nemcsak eszmevilágot, hanem megélhetési lehetőséget is. Viszont mindazok, akik a régi Németországot ismerték rengeteg előnyével és kevés hibájával, egyöntetűen megállapítják azt, hogy a Harmadik Birodalom legnagyobb problémája az, miként termeljen ki a nemzeti szocialista gazdasági és társadalmi rendben olyan réteget, amely a középosztály kiegyensúlyozó feladatának ellátására képes.

A felső osztályhoz azok tartoznak, akik a nagy vagyon vagy jövedelem urai és ez a körülmény őket az élet küzdelmei fölé helyezi, lehetővé teszi számukra azt, hogy önzetlenül szolgálhassák a közérdeket, kezdeményezzenek a gazdasági életben, támogassák az irodalmat és a művészeteket.

A felső osztály többféle alapon egészül ki. Mindaddig egyik legerősebb kiegészülés! mód a leszármazási elv volt. A leszármazási elv védői azzal érvelnek, hogy a nagy vagyon a nemes hagyományokkal karöltve teszi egyedül alkalmasakká ennek az osztálynak tagjait arra, hogy kicsinyes küzdelmek és erőfecsérlés nélkül készülhessenek vezető szerep betöltésére, felülemelkedjenek az előítéleteken és a magasabb közérdeket megvalósítsák. Mindebben kétségkívül sok igaz van, azonban nem lehet az előtt sem szemet hunyni, hogy a leszármazási elvnek nagy hátrányai is vannak. A nemes hagyományok átöröklésénél a biológiai átszálláson felül előállhat a degenerálódás folyamata is; fokozott társadalmi előnyhöz jutnak olyanok, akiknek sem erkölcsi, sem szellemi, sem testi képességeik vezetőszerp betöltésére nincsenek, azonban előnyös helyzetük révén mégis a társadalom kárára ilyenhez hozzájuthatnak. Hátrány továbbá az is, hogy a nemes hagyományok ellenkezőre fordulhatnak. Egyetlen társadalmi osztályban sem találkozunk a történelem folyamán olymértű osztályönzéssel, mint a leszármazási arisztokráciánál, amelynek merevsége és egyoldalúsága volt a legrégebb idők óta az egyik oka a társadalmi forradalmaknak.

A leszármazási elv nézőpontjából nem játszik döntő szerepet az, hogy a felső osztály tagjai főnemesi címeket élveznek-e vagy sem. Amerikában például főnemesi címek nincsenek – csak nagy kapkodás európai főnemesek után – azonban ennek ellenére a leszármazás talán legmerevebben érvényesül és a gazdasági vállalatok irányítása tekintetében szigorúbb hitbizományi rendszer van, mint amilyen az európai földbirtok-hitbizományoknál érvényesült.

A felső osztályhoz tartozás másik kiegészülési elve az egyénileg szerzett nagy vagyon. Ennek lehetősége a legtöbb nemzeti társadalomban ma is megvan; bárha úgy látszik, a nagy tőzsdenyereségek és merész spekulációk kora lejárt.

Végül a felső osztályhoz tartozás oka lehet az is, hogy az illető olyan állást tölt be, amelynek súlya, társadalmi megbecsülése a betöltőt a társadalom élére helyezi, vagy olyan szellemi eredményeket ért el mint művész, író, tudós, amely kiemeli őt a középosztály sorából. Mindezeknél nem vesszük olyan szigorúan az anyagi bőséget, mint azoknál, akik leszármazás alapján vagy szerencsés gazdasági tevékenység révén kerültek a felső osztályba. Elkerülhetetlenül szükséges azonban ezeknél is olyan jövedelem, amely előkelő külsőségekben megnyilvánuló életszínvonalat tesz lehetővé.

A felső osztály hivatása az, amint már láttuk az, hogy irányt szabjon, eszméket termeljen ki és gondoskodjék a társadalom irányításáról. Ez az irányítás az államot eltöltő társadalom fontos politikai kérdéseitől terjedhet az életszokások és modor minőségére, apróságaira. Köztudomású például, hogy VII. Edward, mint walesi herceg diktálta évtizedeken át a férfidivatot annyira, hogy a vasalt nadrág hordása attól kezdődik, amikor egy nadrágja bepiszkolódott és kénytelen volt hirtelen üzletben készen vett pantallót húzni. Kérdéses, hogy a felső osztálynak tevékenysége a mai idők szellemi irányával és adottságaival összhangban van-e. Úgy látjuk, hogy az eszmék, irányzatok nem a felső osztályban fogannak meg és az inkább meghíúsítani igyekeznek érvényesülésüket. Viszont azt is be kell látnunk, hogy az irány, eszme hordozója: a Führer, a Duce az új hierarhikus rendben felülre kerül, tehát a felső osztály helyét foglalja el és önmaga körül teremt új arisztokráciát. A legjobban elhatárolt, legtudatosabb arisztokrácia most éppen Szovjet-Oroszországban van, amelynek marxista kiinduló pontjából ez nem magyarázható. Úgy látszik tehát, hogy a társadalmi tagozódás felsőbbek, felső osztály nélkül nem valósulhat meg, csak arról lehet szó, hogy ha valamelyik felső osztály hivatásának már nem felel meg, a tömegek értékelése szerint előnyös helyzetét nem érdemli meg, akkor helycsere történik a személyekben és a rétegekben.

Alsóbbak és felsőbbek, uralkodók és vezetettek nélkül nemcsak az állami élet képtelenség, hanem a társadalmi élet is megbénulna. Nem igazságtalanság tehát, hogy különböző társadalmi osztályok vannak, amennyiben mindegyik teljesíti hivatásai és az alsó osztály számára is emberhez méltó megélhetési lehetőséget biztosíthatunk.

Nagyon nehéz meghatározni azt, hogy mennyien tartoznak egy-egy társadalmi osztályba. Az elmondottak figyelembevételével számszerűleg meg lehet állapítanunk, hogy körülbelül hogy tagozódik például a mi társadalmunk. A trianoni Magyarország 9 milliós lakosságából rónai Horváth Jenő szellemes és alapos számításai szerint körülbelül 630.000 embert lehet a legtágabb értelemben vett középosztályba sorolnunk, míg a felső osztály létszáma családtagokkal együtt legfeljebb 54.000 emberre rüg. Ezzel szemben csaknem 3 millió azoknak a száma, akiknek a legszerényebb életszínvonalra sincs biztosítva. Nem túlzás tehát a fajvédő publicisták által bedobott jelszó a 3.000.000 koldusról.

Más államokban más a helyzet. Amint látjuk, a középosztály elmosódóban, egyes államokban kiveszőben van. A felső osztályt illetőleg a francia lapok hol 150, hol 450-ról beszélnek, akiknek kezében van a nemzeti vagyon és jövedelem nagyobb része, a politikai befolyás. Az amerikai lapok állandó szólama a felső ötszáz, újabban felső négyezer. Természetesen ennél jóval nagyobbra tehetjük ezeknek a nagy nemzeti társadalmaknak felső osztályát, a köztudat azonban csak azokat veszi számba, akik állandóan szem előtt vannak.

A három millió koldus jelszava vezet bennünket az osztálytagosuláson alapuló társadalom egyik legsúlyosabb kérdéséhez, az osztályon kívüliek helyzetéhez. Az osztályonkívülség nem jelent szükségképen nélkülözést, nyomorúságot. Osztályonkívüli lehet nagyműveltségű, nagy vagyonú vagy jövedelmű ember is, ha saját hibájából vagy önhibáján kívül kivetődött abból a társadalmi rétegből, amelyben különben helyet kellene foglalnia és más társadalmi osztályba beolvadást nem talált.

Ha felülről lefelé nézzük a folyamatot, akkor azt kell látnunk, hogy a felső osztályból kikerülő egyén előtt két út áll. Többnyire nem tőle függ az, hogy melyiken halad. Az egyik út az, amely a középosztályba vezet, a másik az osztályonkívülségbe. A középosztályban elhelyezkedésnek kétségkívül előnyei vannak számára, mert ismét valahova szervesen illeszkedik és azokban a nemzeti társadalmakban, ahol középosztálytudat, középosztály védelem van, az élet küzdelmében fegyvertársakra talál. Vannak azonban ennek a megoldásnak akadályai is: éppen azokban a társadalmakban, amelyekben erős középosztályt látunk, a középosztálytudat is erős, a középosztálynak kifejezett hagyományai, életformái vannak és azokat az alulról vagy felülről oda kerülő ember nehezen sajátítja el. Valami erre emlékeztetőt a régi magyar középosztály maradványainál is látunk: ezek tudniillik a kisemberekkel mindig kedvesebbek, előzékenyebbek voltak, mint a felső osztálybeliekkel szemben, akik részéről lenézést tételeztek fel, tehát ennek megelőzésére merevséget tanúsítottak.

Ilyen körülmények között a felső osztályból kiesett egyén vagy család számára többnyire az osztályonkívülség állapota vár, mert csökkent anyagi helyzete, társadalmilag kevésbé értékelt hivatásvállalása miatt saját eddigi osztálytársai kivetik maguk közül, a középosztály pedig nem tekinti őket olyan értéknek, hogy befogadná, vagy tart attól, hogy a középosztály felső rétegében helyezkedve el, a középosztály magatartását hátrányosan befolyásolná.

A felső osztályból osztályon kívüliekké váltak száma világszerte sokkal nagyobb, mint ahogy általában hiszik. Nálunk ez a körülmény azért nem játszik szerepet, mert társadalmunk a külsőségek alapján értékeli és így gyakran nem veszik észre azt, hogy valaki a felső osztályhoz már csak névleg tartozik.

Természetes, hogy sokkal tömegesebben vannak azok, akik a középosztályból kerültek az alsóbb osztályba. Már utaltunk arra, hogy például jóformán az egész magyar Lisztviselői réteg csak hagyományaival és vágyaival van a középosztályban; régóta az alsó osztályhoz tartozik a szükségletkielégítési lehetőség tekintetében, ami mégis csak döntő tényező. Ezt a folyamatot azonban éppen az említett úri gondolkodás vagy külszín miatt a legtöbb tisztviselő tagadja; nem gyökerezik be az alsó osztályba, ahol erőt és tartalmat kapna élete, hanem lebeg a két osztály között, vagyis osztályon kívüli, ennek a helyzetnek összes hátrányaival, gyökértelenségével és bizonytalanságával.

Legszomorúbb az alsó osztályból kiesetteknek a helyzete; ezek az igazi szenvedők, az életnek hajótöröttjei. Ne gondoljuk, hogy ezek mindegyike saját hibája, munka-

kerülése, csekélyebb teljesítő képessége vagy fogyatékos erkölcsi érzéke miatt került ebbe a helyzetbe. Éppen ezeknél igazolódik be legjobban az, hogy ha nem is fogadjuk el a marxisták materialista beállítottságát, viszont nem is szabadíthatjuk ki magunkat az anyag befolyása alól. Rossz földbirtokviszonyok, ipari egyoldalú fejlődés vagy ipari válságok, politikai zavarok nagy nemzeteknél a nemzettagok millióit vethetik ki teljesen a társadalmi osztálytagosulásból és tehetik ezeket máról-holnapra nem is élő, hanem tengő lényekké. A helyes társadalmi politikának tulajdonképpen legfőbb célkitűzése az, hogy ezeknek a számát a lehető legkisebbre szorítsa és legalább is az alsó osztály kapuit megnyissa minden teljes értékű ember előtt.

Az osztálytagosulás nem jelent szükségképpen osztályharcot, de a XIX. században beállott társadalmi földrengések az osztályok ellentéteit harcokká élesítették. Most már szinte köztudattá vált az osztályharc elkerülhetetlen volta, mert a marxista dogmatikát az antimarxista elméletek és irányok is átvették és az osztálytagosulás megszűntetésével más szervezési elvre törekşenek átvinni a társadalmat.

Ez a szervezési elv a rendiség, amely alapja a német és olasz nemzeti társadalmaknak, de mind erősebben foglal helyet a többi nemzetek társadalmában is.

A rendiség, vagyis az élethivatás szerephez juttatása magában véve épp úgy lehet helyes vagy helytelen, mint az osztályok tekintetbe vétele. Akkor válik veszedelmessé, ha egyedüli ismérvvé tesszük meg és ha a hivatási önzés a közösségi gondolatot megsemmisíti.

A fehér ember tragédiája az, hogy az eredetileg földműves fehér faj a gőzgép feltalálása után és a többi világrészek meghódításának során túlnyomó többségben iparossá vált. Kétségtelen, hogy az ipar az emberi életet kellemesebbé, színesebbé és kényelmesebbé teszi; ebben a tekintetben sokkal nagyobb szerepe van, mint a földművelésnek és állattenyésztésnek, amelyek csak az elsőrendű életszükségletek egyikének, az élelmezésnek biztosítására szolgálnak. Megbomlott azonban valahogy az egyensúly a különböző élethivatások között. Az ipari kapitalizmus haszonszerzési lehetőségei és korlátlanoknak látszó piacai mind fokozottabb ipari termelést váltottak ki, ami azután versenyt idézett elő és végül oly telítettséget jelentett, ami ipari forradalomra, világháborúra vezetett.

Elvileg áll az a tétel, hogy az emberiség sohasem termelhet elég mezőgazdasági terméket és elég iparcikket, mert a termelés fokozása elvének azzal a következménnyel kellene járnia, hogy az emberek jobban élnek, jobban táplálkoznak, több eszközt használnak fel. Tényleg azonban sohasem sikerült ebben a tekintetben a tökéletes megoldás és a XIX. század liberális kapitalista ipari fejlődése ebben a tekintetben is a megelőző korszakoknál rosszabb megoldást hívott életre.

Magyar viszonyokra vonatkoztatva a hivatási szervezés lehetőségét, megállapíthatjuk, hogy a trianoni Magyarország lakosságának nagyobb fele földműves volt. Más országokban más az arány; például a 128 millió lakosú Amerikai Egyesült-Államokban a mezőgazdasági népesség már 30 millió alá süllyedt és a Németbirodalom lakossága is csaknem háromnegyedében iparforgalmi jellegű. Világszerte az az irányzat, hogy a mezőgazdasági lakosság száma csökken. A német-francia háborúban olyan német nép győzte le a franciákat, amelynek még 2/3-a földműves volt, a világháborút viszont olyan német nép vesztette el, amelyből már csak egyharmad tartozott ehhez a hivatáshoz. Nagy német katonák a világháború elvesztésének egyik okát ebben látják.

Természetes, hogy a földműves hivatás legkülönbözőbb állású, vagyoni helyzetű

embereket von össze és nem tudja elmosni az osztálytagosulást, az osztályellentéteket. Vannak azonban közös vonások, amelyek minden földdel foglalkozó embert összefonnak és éppen ezek a közös elemek azok, amelyekre a társadalmi életünket alapítanunk lehet.

Nemcsak a tavaszi eső érdekli egyaránt a nagybirtokost, gazdatisztjét, a kiscgazdát és a napszámost, hanem számos egyéb mozzanat is. A mezőgazdasággal foglalkozás a bizonytalan anyagi helyzet ellenére bizonyos lelki állandóságot jelent. A mezőgazda hozzászokik ahhoz, hogy munkájának azonnal nem látja gyümölcsét, tehát türelmes és várakozó; tudja azt, hogy az évszakok egymást váltják, tehát konzervatív és belenyugszik a rosszba is, mert érzi, hogy a rossz után jöhet jó, viszont nem bizza el magát, ha sorsa jóra fordul. Bizalmatlan a változásokkal szemben, mert a mezei gazdálkodásban ki kell próbálni előbb minden új módszert és hosszabb megfigyelés után lehet csak állást foglalni új művelési mód mellett. E mellett a mezőgazdálkodás sokkal jobban egymásra utáltakká teszi az embereket, mint a bányászatot kivéve bármely más foglalkozás; ha a határban nem irtja mindenki a káros növényeket, bogarakat, akkor mindenkinek kára van; a jó termés érezteti hatását a részesmunkás és a napszámos élet-színvonalára is.

A földműves hivatás tehát a konzervatív, tekintélytisztelő, közösségi érdeket hangsúlyozó elem a társadalomban.

Ezzel szemben a kereskedő a vállalkozást, a nyugtalanságot jelenti. A kereskedőnek állandóan éberem kell őrködnie azon, hogy piacát el ne veszítse, sőt új piacot, új ügyfeleket szerezzen. Új cikkekkel, új ötletekkel kell előállnia, különben versenytársai elhalásszák előtte az üzletet. Ez a körülmény azután rányomja bélyegét a kereskedő rend egyéniségére: ők képviselik az újítási vágyat, többnyire az új életviszonyok kialakítására a készséget, a képességet.

A kereskedő rend – a köztudattal ellentétben – a harcias elem a társadalomban, mint ahogy Seeley megállapítása szerint a kereskedő államok voltak mindig a támadók és a termésüket féltő földművelő államok a védekezők. Magyarországra vonatkozólag azt kell megállapítanunk, hogy a kereskedői hivatás túlméretezett gazdasági helyzetünkhöz képest. Ezt ugyanis mindig viszonylagosan kell vennünk: a világbirodalom Angliának csak belső ellenálló erejét csökkenti az, hogy az angol szigeteken a földműves rend jóformán megsemmisült és az ipar helyébe is a kereskedelem lépett, de azért túlméretezettnek nem tekinthető. Ez a kereskedelem ugyanis sokszázmilliós és minden világrészre kiterjedő világbirodalom szükségleteit elégíti ki. Nálunk ezzel szemben nem tarthatjuk szerencsésnek azt, hogy fél milliót meghalad a kereskedők és családtagjaik száma, mert ez annyit jelent, hogy túl sok kézen megy át az árú a termelőtől a fogyasztóig.

Külön nyomatékot jelent a társadalomban az ipar, amelynek munkaadói és munkavállalói, gazdagai és szegényei között kisebb mértékben van meg a közös hivatásérzet, mint a mezőgazdaságban.

Tömegjelenség szempontjából különösen két csoport érdemel említést az ipari lakosság köréből. Az egyik az ipari munkásság, a másik a kisiparosság.

Az ipari munkásság eddig nem ismert létszáma a XIX. század iparosodásának eredménye. Ez nem annyit jelent, hogy a távoli múltban, az ókori államokban is nem lettek volna nagy létszámú ipari munkás osztályok. A régi viszonyok taglalásánál azonban nem téveszthetjük szem elől azt, hogy a gyáripari munka lehetőségét a munkagépek viszonylagos fejletlensége hátrányosan befolyásolta, másrészt a tömegmunkát többnyire

rabszolgákkal végeztették. Ez tehát olyan társadalmi és gazdasági megoldás volt, amely a mi napjainkra csak történeti emléket jelenthet, mert még a legelfogultabb munkás-apostolok sem állíthatják azt, hogy a mai vagy közelmúltban élt ipari munkás életszínvonal és jogok tekintetében az ókori rabszolgákkal lenne egy vonalon.

Vannak nemzeti társadalmak, ahol az ipari munkásság a lakosság jelentékeny részét, esetleg többségét teszi. Nálunk a lakosságnak jelentékeny, de nem döntő jelentőségű kisebbségét.

Az egész ipari lakosság az 1930-as népszámlálás szerint mintegy 1,800.000 főre, az összlakosságnak durván egyötödére rúg, amiben benne vannak az önálló iparosok és a családtagok is. Minden esetre túlzásba esnek tehát azok, akik nálunk akár munkás milliőről, akár egymilliós kisiparos rétegről beszélnek.

Az ipari munkásság világszerte saját ereje és a felébredt társadalmi igazságosság érzése következtében kikerült abból a szomorú helyzetből, amelyben a XIX. század derekán volt. Ma már borzadva olvassuk azokat a leírásokat, amelyeket például Dickens a korabeli Anglia nyomortanyáiról és munkahelyeiről ad regényeiben. Ha nem is értük el azt, hogy a munkásság lakása, táplálkozása minden tekintetben megfelelő legyen és nem jutottunk odáig, hogy tágas, szellős, jó levegőjű munkatermekben végezze munkáját, azért nagyjában és egészében a legtöbb államban elérte az emberhez méltó színvonalat. Ez a gazdasági és művelődési emelkedés természetesen igen nagy mértékben változtatott az ipari, különösen a gyári munkásság lelki összetételén is. A régebbi ingerlékenységet, bizonytalanságot, hiszékenységet, politikai szélsőségek iránti előszeretetet kiegyensúlyozottság és önbizalom váltotta fel. A dolog természetéből folyik azonban, hogy az osztálytagosulásban az alsó osztályhoz tartozó ipari munkásság bizonyos ellenérzéssel viseltetik a felsőbb osztályokkal szemben és ez az osztálytudat a hivatási köteléket nagyon gyakran szétbontja. Az ipari munkás munkalehetősége, életének kerete mégis csak elsősorban a gép. Innen ered az, hogy a művelt gyáripari munkásnak is gépszerű, mechanikus az életszemlélete és az életörömmel inkább primitív megnyilvánulásait kedveli.

A kisiparos réteg világszerte és így nálunk is nagy gazdasági nehézségekkel küzd. A mai iparpolitikának egyik legnehezebb kérdése az, hogy a gyáripari termelés előnyeit miképpen szerezze meg a kézműipar számára. A gyáripar versenyét azonban – a műipart kivéve – a kézműipar mind kevésbé bírja és ez teszi a kisiparos réteget elkeseredetté, sorsát bizonytalanná. Ez pedig a társadalmi egyensúly nézőpontjából súlyos tétel, mert a kisiparoság olyan erényeket rejt magában, amelyek a társadalom összetartására épp olyan szükségesek, mint a földműves népesség tulajdonságai. A kisiparoság magasabb műveltsége, szakmabeli készsége révén falvakban, kisvárosokban a hangadó réteg, amely azonban érzi a földműves elemmel összekapcsolódás szükségét és így kevésbé jár saját elkülönült útjain, mint a gyáripari munkásság. A hagyományoknak őrzője; mintaszerű családi életet él és hazafias érzése kifogástalan. Olykor a hagyományok tiszteletében túlzásba is megy. Életviszonyainak korlátolt volta sokat közülök kicsinyessé tesz, amit elősegít még az, hogy részletmunkával foglalkoznak, noha ez a részletmunka mégis változatosabb, mint a fejlett és a munkamegosztáson alapuló gyáriparnak egész lélekölő egyéni teljesítménye, amelyet a munkások művelődésére és foglalkoztatására szolgáló intézményekkel sem lehet rossz hatásaiban teljesen ellensúlyozni. Nagyon fontos végül a kisiparos réteg azért is, mert az európai államok mindegyikében főleg a kisiparosok köréből került ki a középosztálynak többsége, a szellemi foglalkozású csoportoknak utánpótlása; ez volt az a tartály, amelyből mindig meríteni lehetett.

A többi élethivatási rendeknek nincs olyan jelentőségük a társadalom nézőpontjából, mint az eddig tárgyaltaknak.

Külön említést érdemel mégis a közszolgálati alkalmazottak csoportja. Ez a csoport nem javakat termelő, hanem javakat megőrző réteg és éppen ezért egészséges társadalomban nem szabad túl népesnek lennie, mert terjeszkedése a termelő rendek rovására megy. A beteg társadalmakban észlelhetjük azt a jelenséget, amelyet a funkcionarizmus túltengésének nevezünk. A bizánci birodalomban, a mandarin uralom alá került Kínában láttuk azt, hogy a lakosságnak aránytalanul nagy hányadát kellett eltartania a többinek. Nálunk sem tekinthetjük szerencsés jelenségnek azt, hogy az 1930-as kereken 8,700.000-es lakosságból a közszolgálati és szabadfoglalkozásuk száma 434.000, a nyugdíjasoké, tőkepénzeseké 360.000. A mi különleges közigazgatási viszonyaink közepette a szabadfoglalkozásuk és tőkepénzesek ennek a két hatalmas tábornak csak jelentéktelen részét alkotják. Hiszen csak az állami alkalmazottaknak száma meghaladja a 120.000-t, az állami nyugellátásban részesülőké a 137.000-t, tehát az önkormányzati alkalmazottakkal és nyugdíjasokkal, valamint mindezek családtagjaival együtt, legalább is a lakosság tiz százalékát tekinthetjük közszolgálati állásban levőnek vagy közszolgálat után nyugdíjat élvezőnek. Ez az elbürokratizálódás nemcsak a közigazgatási életet illetően jelent súlyos terhet, hanem a társadalom összetételében is, mert azt jelenti, hogy a vállalkozó kedv és készség hanyatlóban van nálunk és a biztos száraz kenyeret az emberek a bizonytalan jobblétnak elébe helyezik. Ezt a hátrányt csak némileg pótolja az, hogy a közszolgálati alkalmazottak általában – képzettségükre és a betöltött állásra tekintet nélkül – nemzethűség, fegyelmezetség, megbízhatóság tekintetében a társadalom legértékesebb elemeihez tartoznak.

Befejezve szemlénket látjuk azt, hogy a különböző élethivatások is erősen járulnak hozzá a társadalmi munkamegosztás érvényesüléséhez és a társadalmi egyensúly fenntartásához. Szerencsés korszakokban és társadalmakban az osztálytagosulás és rendi tagosulás egymást kiegészítve, egymás hibáit csökkentve, jó közviszonyokat jelent. Ha bármelyik elv túlságosan előtérbe nyomul és bármelyik elem túlságosan érvényesül, megbomlik a társadalmi egyensúly, a közös munka lehetősége csökken.

A közigazgatás intézkedő szervének állandóan figyelemmel kell kísérnie az osztály és rendi tagosulást és azoknak kölcsönhatásait. Kezdeményeznie kell olyan törvényhozási és kormányzati intézkedéseket, amelyek az alsó osztály rossz helyzetét javítják, az egyes osztályokban csupán névleg helyet foglalók és így az osztály jellegét meghamisítók helyzetét nehezítik. Tulajdonképpen az egész szociálpolitika és adópolitika igazi célja ez. Nem cél az, hogy olyanok is tartozzanak valamelyik társadalmi osztályhoz, akik a társadalmi osztályhoz tartozás kötelességeit becsülettel nem látják el.

Figyelemmel kell lennie azonban a közigazgatás intézkedő szervének az élethivatások különbözőségére és arra is, hogy az egyes közigazgatási egységek, sőt az egyes egyedek ebből a nézőpontból hova tartoznak. Egészen más modor, magatartás, gondolkodás szükséges a mezőgazdasági jellegű közigazgatási egységekben, mint az iparos jellegűekben. Másképpen kell a földműves féllal beszélni, mint az iparossal, sőt másképpen kell az ipari munkással, mint a kisiparossal. Az intézkedő közigazgatási tisztviselőnek mindig bele kell élnie magát abba a környezetbe, azoknak az embereknek gondolkodásába, akiknek ügyeit intézi, akiknek boldogságát elő kell mozdítani. Nem volt tehát teljesen fölösleges az, hogy a társadalmi osztályokra és rendekre futó pillantást vetettünk.